NOUA DREAPTĂ ŞI CONSERVATORISMUL BRITANIC

GABRIELA TĂNĂSESCU

Între evaluările diverse ale conservatorismului ultimelor decenii a devenit proeminentă cea care argumentează deplasarea conservatorismului, sub aspect discursiv şi doctrinar, spre condiţia unei Drepte tipice pentru „crezul paleo-liberal"[1]. Una dintre cele mai provocatoare asumpţii în acest sens, formulată de John Gray în lucrările pe care le-a publicat în ultimul deceniu[2], este cea a impactului puternic al liberalismului radical sau al libertarianismului asupra conservatorismului, îndeosebi a celui britanic, impact perceput ca temei al denaturării sau destrămării sale. În sfera politică, ilustrări ale acestei mutaţii ample au fost considerate administraţiile «conservatoare» Reagan în Statele Unite şi cabinetele Thatcher şi Major în Marea Britanie. Acest studiu îşi propune să contureze măsura în care structura şi ideologia Noii Drepte americane s-a reflectat în curentele intelectuale şi politice care au caracterizat conservatorismul britanic purtând marca Thatcher[3], altfel spus, modalitatea specifică în care, peste timp, s-a manifestat o influenţă „inversă" — dinspre Statele Unite spre Marea Britanie — la influenţa în spaţiul american a conservatorismului tipic european de secol XIX. Evaluarea acestei infuenţe nu pierde din vedere, evident, relaţia privilegiată în materie de politică internaţională între Marea Britanie şi Statele Unite, în general, şi, în special, în timpul guvernărilor Thatcher-Reagan şi, de asemenea, nu nesocoteşte specificul reacţiei britanică la contextul presiunilor globalizării, la imperativul creşterii economice şi la modelul economic competitiv de inspiraţie americană[4]. Dimpotrivă, conexează această reacţie cu presiunea unui model glo-

---

[1] John Gray, *Destrămarea conservatorismului* în vol. *Dincolo de liberalism şi conservatorism*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Adrian Paul-Iliescu, traducere de Raluca Prună, Bucureşti, Editura All, 1998, p. 67.

[2] Vezi: *Post-liberalism. Studies in Political Thought* (1993), *Beyond the New Right. Markets, Government and the Common Environment* (1993), *Enlightenment's Wake. Politics and Culture at the Close of Modern Age* (1995), *Endgames. Questions in Late Modern Political Thought* (1997), *Is Conservatism Dead?* (editor, alături de David Willetts (1997), *False Dawn. The Delusions of Global Capitalism* (1998), *Two Faces of Liberalism* (2000).

[3] Îndeplinind între anii 1979 şi 1990 timp de trei mandate consecutiv funcţia de prim-ministru, Margaret Thatcher, supranumită „Doamna de fier", a fost apreciată drept singurul şef de guvern care a dat numele său nu doar unui stil de guvernare, ci şi unei doctrine politice şi economice.

[4] Un model economic al competiţiei, analog celui american, a fost perceput în urmă cu câteva decenii şi este susţinut şi actualmente ca dezirabil pentru dobândirea calităţii de „locomotivă" a întregii Comunităţi Europene, ulterior Uniuni Europene, dominată de modelul economiei sociale şi a statului asistenţial cultivat constant, dacă nu „obsesiv", în principal de Germania şi Franţa.

Rev. Şt. Pol. Rel. Int., **III**, *2-3*, p. 124–135, Bucureşti, 2006.

bal de „civilizație universală pe care toate societățile sunt sortite să-l emuleze"[5] și care impune reformarea instituțiilor și comportamentelor consolidate prin tradiție. În cele ce urmează, schița principalelor mutații produse în ideologia conservatoare britanică, în percepția publică a conservatorismului și a ponderii sale în configurația actuală a doctrinelor și teoriilor politice consacrate va fi precedată de o referire la formele și sursele teoretice majore ale *New Right* și la rolul acestei mișcări în configurarea politicii americane în timpul administrației Reagan.

*

Ca fenomen militant, *New Right* a apărut în contextul unei mișcări politice ample, de sorginte conservatoare, care s-a manifestat inițial printr-o rețea de activiști, organizații și constituenți instituționali deosebit de activi, opozanți ai *Equal Rights Amendment, Panama Canal Treaty, SALT II*, ai acțiunilor și programelor federale, ai reglementărilor guvernamentale, în general. Critici vehemenți ai liberalismului promovat de democrații americani (liberalism catalogat a fi „de Stânga"), ai „umanismului secular", exponenții Noii Drepte au fost „cei mai ardenți susținători ai *Human Life Amendment, Family Protection Act*, cheltuielilor extinse pentru apărare, rugăciunii în școlile publice și predării „creaționismului științific"[6]. În esență, activitatea Noii Drepte s-a remarcat la trei niveluri, anume, la nivelul nucleului de activiști și al organizațiilor lor coordonatoare, care au făcut posibilă coaliția coerentă a Noii Drepte începând din anul 1979; în al doilea rând, la nivelul variatelor grupuri religioase și inițiative individuale care au constituit părți variabile ale acelei coaliții[7]; și, în al treilea rând, la nivelul celor mobilizați de nucleul de activiști ai Noii Drepte. La începutul anului 1982 direcțiile principale ale coaliției vizau activitatea Congresului, acțiunea politică conservatoare, antifeminismul și mișcarea *Moral Majority* în scopul atingerii unor ținte precum: renunțarea la controlul armelor și obținerea dreptului de a păstra și purta arme, interzicerea avorturilor și militarea proviață, contestarea feminismului, a homosexualității și pornografiei, a uniunilor sindicale, impunerea unei televiziuni mai bune în sens moral, introducerea rugăciunii în școli. Grupurile religioase și de inițiativă au antrenat numeroși constituenți organizaționali și instituționali, ca și organizații mai puțin vizibile, dar influente, aflate în acord asupra unor obiective menite să depășească „epuizarea și decăderea morală a societății americane", starea în care „viața morală a societății libere a fost slăbită în mod semnificativ. [În care] Familiile sunt o umbră a ceea

[5] John Gray, *Statele Unite și utopia capitalismului global* (din *False Dawn. The Delusions of Global Capitalism, The New Press*, 1998, p. 100–132), traducere de Laura Ghiță, în *Polis*, vol. 7, nr. 3/ 2000, p. 65.

[6] Jerome L. Himmelstein, *The New Right* în vol. *The New Christian Right. Mobilization and Legitimation*, editat de Robert C. Liebman și Robert Wuthnow, New York, Aldine Publishing Company, 1995, p. 13.

[7] Specifice îndeosebi pentru ceea ce s-a numit *New Christian Right*, mișcare care includea ca grupuri majore: *The Moral Majority, The Christian Voice* și *The Religious Roundtable* care subsumau numeroase grupuri, fundații, institute de cercetare, cluburi, organizații etc. Intrată în declin în cea de-a doua parte a anilor '80, mișcarea *New Christian Right* a cunoscut o resurgență republicană în 1994, a manifestat o puternică forță de *lobby* în favoarea platformei noii majorități republicane în Congres, „Contractul cu America", și continuă să joace un rol important în viața politică și publică americană. O bună prezentare în acest sens cuprinde volumul citat *The New Christian Right* coordonat de Robert C. Liebman și Robert Wuthnow.

ce obişnuiau să fie. Virtuţile şi decenţa, simţul onoarei şi respectul pentru caracterul moral a lasat drum liber relativismului..."[8]. Demersurile lor erau menite să indice valorile tradiţionale ale decenţei şi moralităţii de a căror reîncorporare în viaţa publică era legată revitalizarea Americii. Amploarea şi diversitatea manifestărilor *New Right*[9] au avut rolul unor forme de presiune şi de influenţare a legislaţiei şi a programelor sociale. De exemplu, Majoritatea Morală a adunat mii de semnături pentru a sprijini *lobby*-ul şi campaniile de petiţii în masă împotriva avorturilor şi pornografiei şi a atras atenţia unei mari părţi a mediei. O mare varietate a grupurilor religioase şi seculare a coordonat dezbateri legislative şi a expus ca scopuri politice de factură conservatoare : educaţia religioasă în şcoli, anticomunismul, interzicerea constituţională a avorturilor, restricţionări severe ale pornografiei şi homosexualităţii şi, prin aceste demersuri, a reprezentat ceea ce se cheamă „o voce politică" sonoră pe care au mizat numeroşi evanghelici americani. Aceste demersuri reprezentau desigur o reacţie la schimbare, „un simbol care reflecta ceva mai adânc despre cultura americană", anume „ultima suflare a unei epoci muribunde, o epocă în care micul om de afaceri şi fermierul din oraşele şi satele punctate ici-colo în Sudul Americii şi în partea sa Central-Vestică erau predominanţi în politica naţională"[10], ca repere ale identităţii ocupaţionale a omului mediu şi, ca urmare, ca repere ale discursului politic, ca simboluri ale onorabilităţii lumii americane a primei jumătăţi a secolului XX. Această reacţie exprima neliniştea şi îngrijorarea faţă de noua ambianţă culturală şi valorică şi faţă de condiţiile în schimbare ale existenţei, faţă de afirmarea a ceea ce numim astăzi politicile identităţii sau noile politici ale identităţii: de gen, sexuale, profesionale, culturale, comunicaţionale, ecologiste etc., faţă de manifestările laice tot mai radicale ale societăţii civile, faţă de controlul pe care umanismul secular îl exercita asupra simbolurilor majore ale societăţii şi al mijloacelor de acces la producţia de simboluri : televiziuni, şcoli, familii.

*

Din perspectiva structurii şi ideologiei, manifestările subsumabile *New Right* nu au reprezentat o noutate sub aspect ideologic[11], ci un „corp neuniform de principii şi concepte aplicate în mod egal tuturor problemelor, dar mai curând o conjuncţie de trei seturi distincte de teme invocate cu privire la trei arii diferite de preocupări"[12]. Conform sintezei reprezentative a lui Himmelstein, această conjuncţie a cuprins: tema libertarianismului economic, pe cea a tradiţionalismului social şi a militantismului anticomunist, precum şi reţeaua extinsă de acţiuni şi iniţiative politice independente întreprinse în efortul de „corijare a declinului moral şi economic al naţiunii". Combinarea acestor teme, care „nu-şi aparţin una alteia", este apreciată cu îndreptăţire de Himmelstein ca nefiind nici

[8] Michael Novak, *Truth and Liberty: The Present Crisis in Our Culture* în „The Review of Politics", vol. 60, Spring 1998, no. 1, p. 5.

[9] Apreciate ca fiind deosebit de relevante pentru succesul şi „secretele" mobilizării politice.

[10] Robert C Liebman, *op. cit.*, p. 3.

[11] Liebman, urmându-l pe Himmelstein, considera că *New Right* este „nu o ideologie, ci o strategie de stabilire a legăturilor între o varietate de constituenţi conservatori" (p. 7).

[12] Jerome L. Himelstein, *op. cit.*, p. 15.

inevitabilă din punct de vedere istoric, nici necesară din punct de vedere logic, dar prezentând un semnificativ potențial spre contradicții[13].

Preocupările Noii Drepte în sfera libertarianismului economic reflectă reacția critică la etapa *New Deal*-ului administrației Roosevelt, la formele intervenționismului social și la procesele de reformă care au amplificat rolul guvernării. Pornind de la această reacție antietatică, administrația Reagan a încercat să deschidă un proces de sens invers, după cum cabinetul Thatcher și-a construit platforma politică ca reacție la politicile considerate „socialiste" ale guvernărilor laburiste și conservatoare de după sfârșitul celui de-al doilea război mondial. În această optică, problemele economice: economia și productivitatea în declin, inflația, recesiunea, șomajul, impozitele mari, se datorau intervențiilor guvernamentale în funcționarea naturală a pieței. În această sferă se înscriau reglementările guvernamentale ale afacerilor și sindicatelor și, îndeosebi, soluțiile sociale și cheltuielile asistențiale. În maniera impusă de liberalismul clasic, libertarianismul economic al *New Right* se desfășura în jurul tezei după care interacțiunea economică spontană, liberă a indivizilor interesați de ei înșiși procură pace și armonie socială, bunăstare și o ordine privată și publică a bunurilor[14]. După Richard Viguerie, unul dintre cei mai activi susținători ai *New Right*, temele centrale ale libertarianismului economic erau libertatea și individualismul, credința că „ceea ce-i unește pe conservatori este dorința de a avea mai puțină guvernare și mai multă libertate pentru fiecare american" și „«visul american» ca fiecare persoană să atingă nivelul cel mai de sus și să ajungă cât mai departe pe măsura abilității și ambiției sale"[15]. În acest registru, mai multă libertate impunea, tot după Viguerie, sustragerea indivizilor de sub influența „sindicalismului constrângător" și dobândirea sau redobândirea „libertății de alegere pentru milioane de muncitori americani" în condițiile în care printr-o economie competitivă se realiza „punerea libertății înapoi într-o economie liberă"[16]. Pentru a cine a răsfoit *Drumul către servitute* (1944) și, mai ales, erudita reconfirmare a liberalismului clasic din *Constituția libertății* (1960) a lui Hayek, cuvintele lui Viguerie par un loc comun în privința acestui tip de liberalism. Înțelegerea libertății ca libertate a individului ce-și poate realiza interesele într-un cadru al pieței libere, neîngrădită de intervenții externe, într-o societate atomară sau o agregare de indivizi interesați în exclusivitate fiecare de sine, semnifica pentru Gray (în 1990) „destructurarea conservatorismului ... ca o consecință neintenționată a strategiei politice de tip Hayek"[17], ca rezultat al aplicării unui proiect politic, unui model exclusiv al schimbului de piață și al unei revoluții manageriale care remodelează întreaga viață națională britanică pentru a o distinge de *ethosul* conservator al „patrimoniului prețios și de neînlocuit al structurilor de mediere și al profesiunilor autonome".

Preocupările în sfera păstrării tradițiilor, ceea ce Himmelstein a numit componenta tradiționalismului social al Noii Drepte, au apărut ca urmare a diagnosti-

[13] *Ibidem.*
[14] Cf. Himmelstein, p. 15 sq.
[15] *Apud* Himmelstein, p. 16.
[16] *Ibidem.*
[17] John Gray, *Destrămarea conservatorismului* în *op.cit.*, p. 163.

cării „patologiilor" morale şi valorice ale societăţii americane, îndeosebi destrămarea familiei, a comunităţii, a religiei şi a vieţii morale ca urmare a permisivităţii sexuale şi pornografiei, a avorturilor, consumului de droguri, acţiunilor de afirmare (a noilor politici identitare şi a *Equal Rights Amendment*), a interzicerii şcolilor de rugăciune, curriculumului secular din şcolile publice ş.a.m.d. Cauza depistată a acestor „patologii" a fost tipul de ideologie şi politică liberală care a determinat prin deciziile guvernului federal răspândirea valorilor seculare, materialiste şi umaniste care neagă existenţa lui Dumnezeu şi importanţa pentru viaţă a ţelurilor non-materiale[18]. Unul dintre conceptele centrale ale tradiţionalismului social era cel de comunitate — care subsuma un ansamblu de valori comune, împărtăşite, esenţiale pentru legături şi instituţii integrate — şi cel de constrângere sau de restricţie care implica negarea devierilor egoiste, distructive. Evident, această componentă ideatică a *New Right* a deschis un alt registru de abordare, radical diferit faţă de cel propriu libertarianismului. El era considerat specific perspectivelor clasic conservatoare şi definitoriu pentru ceea ce din a doua jumătate a anilor '80 s-a afirmat sub denumirea de comunitarism. În virtutea unui asemenea gen de abordare, comunitarismul a fost şi este considerat „un rival ideologic al liberalismului" şi, „odată cu colapsul politic al socialismului şi cu trecerea celor mai mulţi conservatori în Noua Dreaptă libertariană, principalul sau singurul rival ideologic"[19]. Comunitarismul, prin conceptul său de comunitate, respinge tocmai filosofia politică de tip atomist şi politicile individualiste care au determinat, între pierderile ireversibile din istorie, şi pierderea „sensului coerent al comunităţii şi al vocabularului moral care era parte a unui univers social împărtăşit"[20].

Preocupările *New Right* în sfera militantismului anticomunist, considerate a fi de primă importanţă între obiectivele de securitate naţională, au fost circumscrise conflictului existent între Statele Unite şi Uniunea Sovietică, între lumea occidentală şi cea comunistă. Ca şi în cazul celorlalte arii de preocupări: libertarianismul economic şi tradiţionalismul social, cauza menţinerii comunismului la putere şi, ca urmare, a menţinerii pericolului la adresa securităţii Statelor Unite era, în cuvintele lui Viguerie, guvernul federal şi politica sa liberală „împăciuitoristă, cantonată în tratative şi situaţii de acomodare", ca şi cheltuielile reduse alocate apărării. Himmelstein a rezumat presupoziţiile anticomunismului marcant al Noii Drepte la presupoziţiile mcCarthismului, anume la analogia între conflictul existent între Occident şi comunism şi cel dintre binele absolut şi răul absolut ; la ideea că comunismul se menţine doar prin forţa armelor; şi la convingerea că doar „lipsa liberală de voinţă" a împiedicat Statele Unite să folosească resursele sale superioare pentru înfrângerea comunismului. După cum sublinia

[18] Himmelstein, *op. cit.*, p. 16.

[19] David Miller, *Communitarianism. Left, Right and Centre* în vol. *Liberalism and its Practice*, edited by Dan Avnon and Avner de-Shalit, London and New York, Routledge, 1999, p. 170.

[20] Seyla Benhabib, *Autonomy, Modernity and Community: Communitarianism and Critical Social Theory in Dialog* în vol.: *Cultural-Political Interventions in the Unfinished Project of Enlightenment. Studies in contemporary German social Thought*, edited by Axel Honneth, Thomas McCarthy, Claus Offe, and Albrecht Wellmer, translations by Barbara Fultner, Cambridge, Massachusetts, and London, England, The MIT Press 1997, p. 55.

Richard H. Pells, într-o remarcabilă lucrare consacrată intelectualilor americani ai anilor '50 şi '60, reacţia mcCarthistă la gândirea de stânga, la realităţile „războiului rece" şi la condiţiile politicii sferelor de influenţă, s-a manifestat în Statele Unite printr-un vocabular marţial, o atitudine de intimidare şi de catalogare a opţiunilor de stânga ca „atitudini antiamericane", „conspiraţii", „trădări", „probleme ale loialităţii personale", pentru a identifica conformitatea ideologică cu „una dintre condiţiile de bun cetăţean"[21]. Confruntarea cu comunismul şi socialismul s-a desfăşurat, după părerea lui James Wiser, în numele pericolului reprezentat de excesul de putere de stat pentru tradiţiile şi aranjamentele morale ale unei societăţi a libertăţii şi individualismului[22]. Ca urmare, pentru o astfel de perspectivă, „ fascismul, comunismul, social-democraţia şi *New Deal*-ul erau doar versiuni diferite ale aceleiaşi tendinţe — unele mai maligne decât altele"[23]. Pentru militanţii *New Right* antidotul acestei situaţii consta în mobilizarea politică şi ideologică totală pentru combaterea comunismului şi în sporirea cheltuielilor militare.

În opinia propriilor susţinători, politica *New Right* în cele trei domenii era „cauzal conectată"şi menită să „corijeze stagnarea economică, declinul moral şi slăbiciunea militară care ... reflectă o pierdere a măreţiei naţionale"[24]. În opinia unor importanţi interpreţi ai conservatorismului american[25], „combinarea ideologică" în cadrul *New Right* a celor trei arii tematice constituie o alăturare artificială, nu lipsită însă de anumite „rădăcini istorice"sau antecedente. Dintre acestea, cea cu o mare propensiune către sinteza libertarianismului cu tradiţionalisul a fost poziţia numită „fuzionism" şi dezvoltată de Frank Meyer în 1970, dincolo de curentele „noului conservatorism" american (sau tradiţionalism exprimat, între alţii, de Russell Kirk) şi „neoconservatorism" (tradiţionalismul care a „considerat *New Deal*-ul consistent cu principiile conservatoare" şi care a fost reprezentat, în principal, de Irving Kristol şi Norman Podhoretz, dar şi de Peter Viereck, deşi Viereck este considerat mai curând un exponent al tradiţionalismului) şi într-o configurare politică în care extremele libertariene prea militante (ca Ayn Rand) şi antimilitariştii au rămas dincolo de frontierele ideologice ale conservatorismului[26].

Rezultatul alăturării realizate de *New Right*, deşi constituit ca revers al unei unităţi doctrinare şi discursive, a fost identificarea statului, a guvernului federal, ca „inamic", ca instanţă indezirabilă în plan economic, în planul comunităţii tradiţionale şi în cel al securităţii naţionale datorită contribuţiei sale la adoptarea programelor regulatoare şi de bunăstare socială, a programelor ce promovau stiluri de viaţă alternative, a cheltuielilor reduse de apărare ce nu au permis anihi-

---

21 Richard H. Pells, *The Liberal Mind in a Conservative Age. American Intellectuals in the 1940s and 1950s*, New York Harper & Row Publishers, 1985, p. 334.

22 James L. Wiser, *Political Philosophy. A History of the Search for Order*, New Jersey, Prentice-Hall, 1983, p. 395.

23 Himmelstein, *op. cit.*, p. 18.

24 *Ibidem*, p. 17

25 Vezi, pentru o relevantă trecere în revistă, Himmelstein, *op. cit.*

26 Vezi Robert Nisbet, *Conservatorismul*, traducerea din engleză şi introducerea la ediţia română de Sorin Cucerai, Bucureşti, Editura Du Style şi Fundaţia CEU, 1998, cap. „Perspective ale conservatorismului".

larea Uniunii Sovietice ca ameninţare la adresa Americii. Dincolo, însă, de acest „numitor comun", între multiplele tensiuni ale alăturării ideatice propuse de *New Right* cea mai relevantă este cea care caută să transgreseze chiar asumpţiile antropologice fundamentale ale conservatorismului şi, deopotrivă, ale liberalismului radical prin alăturarea: individualismului libertarian şi a „înclinaţiei conservatoare" către respectul pentru comunităţile constituite şi grupurile intermediare; a cultului pentru valori materiale şi a respectului pentru sine cu respectul pentru valori spirituale comune, cutume şi relaţionare socială; a aspiraţiei către schimbare şi progres (ce implică inevitabil destructurarea instituţiilor şi relaţiilor cutumiare) cu aspiraţia către conservare. Trebuie specificat că un tradiţionalism analog celui manifestat în Europa după Revoluţia industrială şi, îndeosebi, după Revoluţia franceză nu a existat în Statele Unite decât prin rezistenţa la şi înstrăinarea de „curentul principal al culturii americane", manifestat ca îmbinare specifică, numită adesea paradoxală, de tradiţionalism şi libertarianism. De aceea, apelul ideologic al *New Right* prin reluarea şi accentuarea combinaţiei între necesitatea creşterii economice şi a pieţei neîngrădite şi respectul pentru valorile spirituale poate fi interpretat ca o re-asumare a ceea ce Clinton Rossiter numea „paradox cunoscut drept conservatorism american"[27] sau a ceea ce, înainte, Russell Kirk viza ca „împletire" a tezelor tradiţionaliste aristocratice şi a celor tipic capitaliste (punerea exigenţelor ordinii sociale, stabilităţii formelor de organizare comunitare moştenite, a sistemului instituţional şi valoric, a echilibrului social alături de idealul progresului tehnic şi al creşterii capitaliste)[28]. Ceea ce constituie însă nota specifică a *New Right* faţă de *Old Right* este, dincolo de orientarea antietatică, caracterul anticomunist profund militant şi fervoarea religioasă politic şi civic-militantă care nu caracterizează, la modul general, conservatorismul european. În condiţiile în care o anumită parte a conservatorilor europeni şi americani consideră credinţa ca „sursă a echilibrului lăuntric" şi susţine religia, în manieră prudent conservatoare, în ansamblu, ea respinge mecanismele politicianiste prin care „credinţele personale să poată invada ansamblul — public — al naţiunii...[şi prin care, ca în cazul] *Moral Majority*, [se] confundă cu bună ştiinţă şi fără ruşine aspectele vieţii secular — manifestate prin legi inoportune şi amendamente constituţional — cu religia transcendentală"[29]. Ca atare, spre deosebire de *New Right*, conservatorii, mai ales cei britanici, concordă în privinţa ideii burkeene că „politica şi preoţimea nu au nimic în comun" şi că Biserica reprezintă „vocea mângâietoare a caritătii creştine", ca şi în privinţa principiului, formulat de Michael Oakeshott, că guvernarea — specifică şi limitată — nu are menirea de a-i face pe oameni mai buni sau de a se ocupa de binele şi de răul moral, ci doar de activităţile oamenilor în măsura în care se opun una alteia.

Dincolo de cadrul ideologic şi cultural specific american — „paradoxul cunoscut drept conservatorism american" —, acceptat îndeobşte în mod convenţional, anumiţi autori au fost tentaţi să considere ideologia şi programul politic

[27] Clinton Rossiter, *Conservatism in America*, New York, Random House, 1962, p. 206.
[28] Russell Kirk, *A Program for Conservatives*, Chicago, Henry Regnery Co.,1954, p. 40.
[29] Robert Nisbet, *op. cit.*, p. 101–102.

al *New Right* ca fiind *ne*conservatore datorită perseverenței cu care „resping elitele și instituțiile ce reflectă continuitatea istorică" și a entuziasmului cu care susțin piața liberă și „o psihologie a frontierei individualiste". Alan Crawford, între alții, a respins explicit caracterul conservator al *New Right*, pentru a afirma caracterul ei „neo-populist", „o continuare inversată a tradiției radicalismului agrarian american"[30]. Răsturnarea, în acest registru al interpretării, vizează ceea ce am putea numi un „populism de stânga", susținut printr-o politică socială și asistențială. Ca urmare, reacția antietatică a *New Right* a fost interpretată ca manifestare a unei „aripi de dreapta a noului populism republican ce combină credința în valorile morale și religioase de modă veche, detestă feminiștii, gay-ii și lesbienele, acțiunea de afirmare și crede în valorile eticii protestante a muncii, chiar și atunci când din ce în ce mai mulți „muncitori" își pierd locurile de muncă și asigurările de sănătate, cei bogați devin și mai bogați, iar clasa de mijloc dispare. Pentru acești oameni, statul bunăstării și mișcările drepturilor civile ale anilor '60 sunt cauzele acestor probleme curente ale țării"[31]. De altfel, populismul *New Right* s-a decantat și în „războaiele culturale" purtate „în numele poporului" împotriva „valorilor culturale elitiste", liberal permisive, a diversității și a idealului liberal al „sferei private".

Ideologia *New Right* a fost reflectată recurent în *speech*-urile lui Ronald Reagan — prin apelul la valori împărtășite, reținere morală, o lume a stabilității sociale și a comunităților consacrate și, paralel, la o lume permanent deschisă creșterii constante și capabilă să asigure posibilități de exprimare și de împlinire individuală fără limită — deși președintele republican s-a declarat «conservator» și a evitat să adopte formal mai mult decât o poziție ambiguă față de *New Right*. Reagan a ilustrat pregnant combinația paradoxală de libertarianism și conservatorism, prin retorica „succesului individual" și a legăturilor sociale colective, incluzând în apelul său ideologic valorile morale transcendente și providența divină. După Himmelstein, „prin afirmarea lui Dumnezeu și, deopotrivă, a capitalismului, a stabilității sociale și a fermentului economic" s-a manifestat un „puternic reziduu al Eticii protestante în cultura americană care vede realizarea creșterii economice și a succesului „lumesc" ca fiind inspirat și sancționat divin"[32]. Standardul acestui tip de argumentare mixată — celebrarea capitalismului și a eficienței sale tehnice, dar și clădirea sa pe valorile moralei transcendente —, este stabilit, în opinia aceluiași autor, de lucrarea lui George Gilder, *Wealth and Poverty* (1981), adevărata „biblie" a administrației Reagan, expresivă pentru „fericita inocență care permite..., chiar peste timp, să persiste în arhivele culturii americane iubirea paradoxală dintre creșterea economică și stabilitatea socială"[33].

Putem admite, în maniera în care a făcut-o Robert Nisbet, ca fiind parțial responsabilă pentru această dispunere ideologică, lipsa unei tradiții feudale în

[30] *Apud* Himmelstein, *op. cit.*, p. 21.
[31] Robert Hollinger, *The Dark Side of Liberalism. Elitism vs Democracy*, Westport, Conneticut, and London, Praeger, 1996, p. 108.
[32] Himmelstein, *op. cit.*, p. 23.
[33] *Ibidem*, p. 23–24.

această țară, fapt care a împiedicat apariția diferențierilor ideologice nete obișnuite în Europa. Cred că observația lui Nisbet își are valoarea ei nu doar în ceea ce privește melanjul de conservatorism și libertarianism al *New Right* — și în ceea ce privește prevalența temporală și funcțională a liberalismului clasic în condițiile specifice „tinerei" societăți americane —, ci și în privința forțelor politice care și-au dat mâna pentru a concura la victoria lui Reagan în 1980, o victorie salutată ca triumf conservator, în fapt, triumful unui amalgam de forțe și convingeri politice, unele fără legătură cu conservatorismul, dar o mare coaliție (aidoma celei create în 1932 pentru a sprijini alegerea lui Roosevelt). Nisbet consideră că Reagan a fost sau s-a numit conservator din calcul politic, un calcul ce fixa (prin alegerea sa) piatra unghiulară a unei structuri cu caracter politic, dar și cultural și intelectual și care începuse în *think-tank*-urile americane în urmă cu mai bine de 30 de ani. Acest calcul politic viza transformarea cuvântului „conservator" într-un simbol acceptat în discursul politic al epocii (în condițiile în care el nu fusese niciodată popular în Statele Unite), cuvânt-cheie folosit de o coaliție din care se revendicau libertarieni, populiști, vechi conservatori, adepți ai mișcării *Far Right*, evanghelici. Acestor tendințe disparate de populism („coșmarul conservatorismului") — interesat în nivelarea grupurilor de elită, în instituirea unei democrații „mai directe" și a unei politici externe mai agresive; de libertarianism—indiferent față de viziunea morală a lui Reagan, dar interesat de atitudinea lui față de taxe; de *Far Right*-ul ce milita nu pentru limitarea puterii, ci pentru controlul ei prin transferarea ei și al „strategiei industriei naționale" „în mâini în care ne putem încrede", li s-a adăugat crezul conservator în patriotismul națiunii și „spiritul cruciat al *Moral Majority*", toate concurând la „deplasarea spectrului politic american spre Dreapta", odată cu ceea ce s-a numit „fenomenul Reagan", fără ca această deplasare să reprezinte și o asumare a presupozițiilor antropologice și sociologice fondatoare ale conservatorismului european.

*

Sub aspect politic, situația Marii Britanii la sfârșitul deceniului 8 a fost mult diferită de cea din Statele Unite. Margaret Thatcher reprezenta o doctrină conservatoare tipică și era sprijinită, nu de partide constituite din mai multe „încăperi ideologice" sau orientări politice, ci de un partid conservator capabil să susțină de sine stătător obiective politice conservatoare. De asemenea, Margaret Thatcher reprezenta acel conservatorism politic coextensiv unui conservatorism cultural vizibil și acceptat de comunitatea intelectuală, un conservatorism în care, după expresia lui Nisbet, inteligențe creatoare și personalități radicale în literatură se declarau conservatoare în politică, de pildă: Joyce, Eliott, Yeats, Mauriac, Th. Mann, care abordau teme precum rasa, familia, biserica, regiunea sau clasa, considerându-le mai puternice decât cea a individului, și care exprimau existența conflictelor majore dintre pretențiile autorității și rezistența libertății. Spre deosebire de cel american, conservatorisul britanic era specific unui climat nesaturat de individualism și de tendința de evitare a autorității, „pentru a evita să devii o pradă ușoară a ei", un conservatorism ce continua o tradiție „bine împământenită", fără excesele și inflexibilitățile militantismelor politice reli-

gioase, de putere prezente în sfera politică şi publică americană. Acest conservatorism a adoptat liberalismul pieţei libere în anii '80, ca multe alte partide de aceeaşi factură din Europa, nu în urma unei decizii pripite, ci pe baza unor strategii politice menite, după cel de-al doilea război mondial, să stimuleze creşterea economică. Creşterea economică a fost principalul mijloc de consolidare a legitimităţii politice a instituţiilor de piaţă, ale căror efecte în planul dizlocărilor profesionale şi al nesiguranţei sociale au fost compensate de-a lungul timpului prin politicile de asigurare a bunăstării generale. Guvernele britanice postbelice de până în 1979 şi-au situat politicile lor economice în contextul unei dezvoltări economice susţinute. Împărtăşirea aceleiaşi concepţii asupra dezvoltării de către cele două partide importante din Marea Britanie a asigurat o perioadă de stabilitate politică şi socială care a început să se destrame la sfârşitul anilor '70, când corporatismul a generat stagflaţie, şomaj şi conflict social, o situaţie similară producându-se în privinţa aranjamentului politic postbelic în toate ţările occidentale dezvoltate. În acest context, principala „inovaţie a thatcherismului" a fost de a „rupe acordul social postbelic"[34] — strategiile politice macroeconomice care permiteau folosirea completă a forţei de muncă şi desfăşurarea lentă a ciclurilor economice şi politice — prin adoptarea Strategiei Financiare pe Termen Mediu. Prin intermediul ei, thatcherismul a renunţat la politicile corporatiste care deveniseră vulnerabile încă înainte de 1979, destrămând relaţia triadică dintre patronat, mediile de afaceri şi sindicate pe care se sprijineau acestea. Gray considera în acest sens că „Presiunea Healy-Fondul Monetar Internaţional asupra ultimului guvern laburist a fost un indiciu clar al austerităţii fiscale pe care guvernarea Thatcher a urmat-o în primii săi ani."[35] Thatcherismul timpuriu" — inspirat din Teoria aşteptărilor raţionale din economie propusă de Şcoala alegerii publice printr-un „melanj de liberalism clasic şi de idei libertariene, care au fost rapid asociate sub conducerea Noii Drepte" — a avut drept proiect central „de a asigura condiţiile dezvoltării economice prin stabilirea unei structuri stabile de reguli, mai degrabă decât printr-o acţiune guvernamentală directă, care să impună ritmul expansiunii economice"[36]. Deşi după mijlocul anilor '80 Strategia Financiară pe Termen Mediu nu a mai funcţionat, modificarea acordului social britanic pe care aceasta l-a produs a fost vizibilă la începutul anilor '90, când la nivelul percepţiei electoratului a rezultat o „decuplare" a performanţei guvernamentale de cea a economiei, o „decuplare" datorată, după Gray, celor 10 ani de retorică şi artă politică thatcheristă (un discurs politic cu un conţinut schimbat, concentrat asupra autonomiei forţelor pieţei) care s-a soldat cu transformarea culturii politice britanice. Adoptarea liberalismului pieţei libere orientat exclusiv spre creştere economică a reprezentat o opţiune fundamentală de durată, chair în condiţiile riscului unui şomaj structural şi al insecurităţii generale

[34] Vezi, pentru o excelentă prezentare a acestei etape, John Gray, *Beyond the New Right: Markets, Government and the Common Environment*, London, Routledge, 1993; şi traducerea în română a unor eseuri din volum în *Dincolo de liberalism şi conservatorism*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Adrian-Paul Iliescu, traducere de Raluca Prună, Editura All, 1998.

[35] *Ibidem*, p. 173.

[36] *Ibidem*, p. 174.

a locurilor de muncă. Conservatorismul economiei de piață asumat de Margaret Thatcher a însemnat nu doar adoptarea instituțiilor pieței libere, ci și, implicit, gestionarea fenomenului mobilității muncii, cu impact semnificativ asupra comunităților tradiționale și a vieții de familie. Mobilitatea pieței — indiferență la valorile comunităților consolidate, susținute de conservatorii tradiționali —, a avut un efect subversiv, dat fiind caracterul global al pieței, chiar al pieței de capital, al comunicațiilor și al informației, toate vizând realități globale, operând între comunități inegale și modificând gusturi și obiceiuri. Ca atare, adoptarea modelului de politică economică promovat în Statele Unite de *New Right*, după Gray un model al „fundamentalismului de piață", s-a soldat cu câștiguri economice, dar și cu mari „pierderi culturale", între ele înscriindu-se destructurarea controlului social informal prin destructurarea comunităților, impunerea „alegerii consumatorului" ca valoare unică, creșterea insecurității, perceperea căsătoriei și a familiei ca vehicole ale realizării personale, dizolvarea ierarhiilor și a atașamentului față de tradiții, „dispariția autorității și transformarea concomitentă a judecăților morale într-un tip de preferințe personale, între care rațiunea este lipsită de puterea de a arbitra". După Gray, „tendința politicii liberale de piață este, în mod semnificativ, aceea de a consolida tendințele subiectiviste și antinomice, care sunt deja foarte puternice în societățile moderniste, și de a face, de aceea, ca enclavele încă existente ale vieții raționale și reminiscențele ei să devină neputincioase în fața acestora"[37]. Ca urmare, gândirea politică conservatoare, prin adoptarea acestei politici și atitudini economice, nu mai reprezintă expresia susținerii «identității culturale», în condițiile în care „una dintre intuițiile cele mai adânci ale conservatorismului" viza tocmai faptul că identitățile personale sunt conferite ca urmare a unei istorii și articulări culturale independente de orice alegere. Suprimarea înțelegerii individualității ca fapt cultural mijlocit de instituții și grupurile intermediare: familii, biserici, asociații voluntare diverse, echivalează cu nesemnificarea importanței sentimentului apartenenței la o comunitate și a responsabilității pentru reproducerea culturală a unei comunități ce dă sensul existențelor individuale. Dincolo de lipsa de perspectivă în privința politicii culturale, conservatorismul britanic thatcherist a acumulat ca „eroare stridentă", care a atras apelativul „de fier" pentru Margaret Thatcher, cea din domeniul politicii sociale, susținută, după Gray, de un model al unei „societăți de străini legați între ei printr-o diversitate nesfârșită de acorduri contractuale" ce exclud măsurile de corijare a eșecurilor politicilor libertariene în domeniul asistenței medicale, învățământului, alocațiilor și pensiilor minime etc.

Individualismul libertarian și cultul afirmării de sine, promovate în sfera socială și culturală în manieră *New Right*, s-au constituit în modalități de sărăcire și schematizare a culturii britanice și de delegitimare a tradițiilor și convențiilor ei. În ansamblul său, proiectul politic al unui „conservatorism al pieței libere", un „conservatorism libertarian", raportat la formele tradiționale de viață și la valorile culturii comune a avut un important efect de subminare, în ciuda justificării sale în sfera modernizării economice. Costul modernizării a fost nu doar

[37] *Ibidem*, p. 180.

afectarea moştenirii instituţionale britanice, ci şi, după Gray, obliterarea acelui conservatorism postbelic în care paternalismul *Tory* şi tradiţiile comunitariste fuseseră adaptate la condiţiile societăţii industriale a modernităţii târzii. Rezultatul alegerilor din 1997 a reflectat parţial, nu doar capacitatea Partidului Laburist de a atrage încrederea electoratului prin doctrina *New Labour,* ci şi curentul de opinie care sancţiona îndepărtarea programului conservator de principiile filosofiei politice conservatoare. De altfel, programul cu care Partidul conservator s-a prezentat în alegeri conţinea direcţiile pe care conservatorismul le-a urmărit timp de 18 ani şi prin care a contribuit la statornicirea unei politici *New Right*: reducerea puterii de contestare a sindicatelor, „restaurarea [în Marea Britanie] *a rule of law*", câştigarea războiului rece, „pacea industrială" şi „pacea socială" prin „eliberarea din mâna moartă a statului" a „virtuţilor întreprinzătoare ale poporului britanic".